

Hudební nadání ze speciálně pedagogické perspektivy

Alois Daněk

Úvod

Otázka hudebního nadání poutá naši pozornost od nepaměti. V dávných dobách jsme si mimořádné dovednosti v oblasti hudby vysvětlovali jako nadpřirozené požehnání od bohů. Příběhy tehdejších výjimečných hudebníků jsme otiskli do bájí, pověstí a pohádek¹. Schopnost podávat skvělé interpretační nebo kompoziční výkony byla pro nás neobvyklým darem, který se nedostává každému. Často se můžeme setkat s přesvědčením, že bez nadání téměř není možné provozovat hudbu. Tento názor se promítá do současného společenského nazírání na hudbu, a především do hudebního školství. Náš vzdělávací systém je přísně výběrový, potencionální zájemci o hudební kariéru jsou již od dětských let děleni na talentované a netalentované. Koncepce hudebního školství je orientovaná na výkon. Jedná se o velice náročné a kompetitivní edukační prostředí. Můžeme se zde setkat s řadou edukačních výzev, které vyžadují speciálně pedagogickou intervenci. Hlavním cílem tohoto příspěvku je seznámit odbornou veřejnost s možnostmi speciální pedagogiky při práci s nadanými dětmi. Nejprve představíme prostudovanou literaturu a použitou metodologii. Následně se budeme věnovat speciálně pedagogickému uchopení problematiky nadání a talentu. Upozorníme na možné negativní dopady zanedbání odborného přístupu k nadaným dětem. Na závěr prodiskutujeme zjištění našeho výzkumného šetření a zejména poukážeme na potřebu úzké mezioborové spolupráce.

Literatura a metodologie

Literatura zpracovávající problematiku hudebního nadání je poměrně bohatá. Na začátku minulého století Seashore publikoval svoji teorii jednotlivých vrozených talentů. Nelze opominout Helferta, Krcha a Kříčku. Talentem se také zabýval Suzuki. Mezi moderní autory patří Sedlák, Franěk, Holas, Honig, nebo Haroutounian. Příspěvek je mezioborový a problematika nadání je zde uchopena především z pohledu speciální pedagogiky. Speciální pedagogika je sice bezesporu mladší vědou nežli hudební výchova, ale na téma nadání nabízí také řadu zajímavých publikací. Problematice se věnuje například Armstrong, nebo Gardner. V příspěvku byla použita kombinace kvalitativních výzkumných metod. Informace jsme získávali při zúčastněném pozorování, dále jsme provedli řadu nestrukturovaných rozhovorů². Komparovali jsme mezi sebou práce hudebně výchovné a speciálně pedagogické. Získané poznatky jsme zpracovali za pomoci zakotvené teorie³. Ačkoli se jedná o poměrně mladou metodologii, buduje si v poslední době pevnou pozici v pedagogickém výzkumu.

Speciálně pedagogický pohled na problematiku hudebního nadání

Speciální pedagogiku většina veřejnosti doposud vnímá jako obor, který spíše pracuje s dětmi se specifickými vzdělávacími potřebami. Nicméně poslední dobou speciální

¹ Vzpomeňme na kouzelný příběh Orfea, nebo na krutou soutěž Apollóna a Marsya. Také hrdinové pohádek toužící po výjimečných schopnostech prodávali vlastní duše.

² Pozorování a rozhovory probíhaly ve školním roce 2019/2020 během výuky a při vystoupeních smyčcového oddělení pražské základní umělecké školy. Oslovení udělili souhlas s rozhovory a s pozorováním, vzhledem k nutnosti zachování osobních údajů nejsou v příspěvku použity jakékoli detaily vedoucí k možné identifikaci zúčastněných.

³ Zakotvená teorie (grounded theory) je kvalitativní metoda, kdy za pomoci kódování hledáme v získaných datech nové vztahy a souvislosti až do okamžiku teoretického nasycení. Zakotvená teorie pracuje na třech úrovních kódování – otevřeném, axiálním a selektivním. STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.

pedagogika začíná rozšiřovat svůj záběr i na mimořádně nadané jedince⁴. Ukazuje se, že mimořádně nadané dítě může mít podobné potíže jako dítě se specifickými vzdělávacími potřebami. Může se cítit vyloučené, nepochopené. Výjimečný talent může dítě oddělit od jeho spolužáků. Lze říci, že nadání může překrýt specifické potřeby a zároveň specifické potřeby mohou odklonit pozornost od nadání⁵. Obě varianty mají na dítě negativní dopad. Klíčovou roli v zde hraje kvalitní a včasná diagnostika. Označit oblast nadání je stejně důležité, jako identifikovat specifické vzdělávací potřeby dítěte. Následné uzpůsobení edukačního procesu umožní dítěti dosáhnout na odpovídající studijní výsledky. V dnešním inkluzivním paradigmatu můžeme zaznamenat zásadní posun ve vnímání jinakosti, tedy i mimořádného nadání. Uvědomujeme si diverzitu edukačního prostoru, školská legislativa nezapomíná na děti se specifickými vzdělávacími potřebami i na děti nadané⁶. Stále však se setkáváme s terminologickou nevyjasněností. Pokud dítě prokazuje výjimečné schopnosti v matematických vědách, je označováno za inteligentní. Pokud vyniká v oblasti hudební, je nadané.

Koncept mnohočetných inteligencí

Stále přetrvává názor, že logicko-matematická inteligence reprezentuje fenomén inteligence samotné. My jsme však přesvědčeni, že hudební nadání je rovno nadání matematickému. Dovolujeme si věřit, že inteligence je natolik obsáhlý a komplexní fenomén, že je kontraproduktivní se zaměřovat pouze na jednu oblast. V poslední době se můžeme setkat s teorií mnohočetných inteligencí. Ta tvrdí, že inteligence je souborem řady kompetencí, které se navzájem doplňují a podporují, prolínají se mezi sebou. V teorii mnohočetných inteligencí jsou tyto kompetence označovány jako inteligence, talenty, nadání, nebo chytrosti⁷. Koncept mnohočetných inteligencí vedle logicko-matematické dále obsahuje inteligenci jazykovou, hudební, prostorovou, tělesně-pohybovou, interpersonální, přírodovědnou a intrapersonální. Těchto základních osm inteligencí je vlastních každému jedinci⁸. Každý druh inteligence je autonomní, ale žádný není nadřazený ostatním. Teorie mnohočetných inteligencí nám umožňuje celostní uchopení fenoménu inteligence. Každý z jednotlivých druhů je propojený s ostatními. Je všeobecně známým faktem, že většinu nedostatků lze kompenzovat za pomoci pozitiv. Pokud v dítěti objevíme jakoukoli silnou oblast mnohočetné inteligence, můžeme na ní postavit jeho další rozvoj a tím mu pomoci vybudovat košatou a harmonickou osobnost. Koncept mnohočetných inteligencí stimuluje kreativitu. Umožňuje zažít úspěch a tím pomáhá při seberealizaci velice široké skupině žáků. S teorií mnohočetných inteligencí úzce souvisí koncept prorůstového nastavení mysli.

Prorůstové nastavení edukačního procesu

Impulzem ke vzniku konceptu prorůstového nastavení mysli byla často diskutovaná skutečnost, že mnoho výjimečně nadaných dětí není schopno dosáhnout v dlouhodobém

⁴ SLOWÍK, Josef. Speciální pedagogika. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika. ISBN 978-80-271-0095-8. Str. 26.

⁵ PORTEŠOVÁ, Šárka. Rozumově nadané děti s dyslexií. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-990-3. Str. 72. Hovoříme o takzvaném paradoxu nadaných dětí.

⁶ MŠMT. Vyhláška č. 27/2016 Sb. Vyhláška o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných. Zde v § 27 najdeme definici, která nadaného žáka označuje jako takového, který při adekvátní podpoře vykazuje ve srovnání s vrstevníky vysokou úroveň v jedné či více oblastech rozumových schopností, v pohybových, manuálních, uměleckých nebo sociálních dovednostech.

⁷ ARMSTRONG, Thomas. Multiple intelligences in the classroom. Alexandria, Va: Association for Supervision and Curriculum Development, 2009. ISBN 978-1-4166-0789-2.

⁸ GARDNER, Howard E. Multiple Intelligences: The Theory In Practice. New York: Basic Books, 2011. ISBN 978-0-465-02433-9. Gardner je profesor pedagogiky na Harvardově univerzitě. Teorie mnohočetných inteligencí se neustále vyvíjí a rozšiřuje o další oblasti, například o inteligenci pedagogickou.

horizontu takových výsledků, které by byly podle jejich schopností předpokládány⁹. Jak jsme již zmínili, naše školství, nejen hudební, je orientováno na výkon. Při dosažení výkonu často oceňujeme pouze nadání dítěte, tedy faktor, který dítě samo neovlivnilo. Idealizováním důležitosti nadání vytváříme situaci, kdy upozadujeme roli energie, které dítě do výkonu investovalo. Vzniká tedy model, kde je na prvním místě nadání a jedinec de facto nemá vliv na edukační proces. To může vést k momentu, kdy nadaný jedinec je konfrontován s nadáním ostatních, konfrontaci nezvládá a rezignuje. Koncept prorůstového nastavení myslí naopak operuje v paradigmatu, kdy se zaměřujeme na důležitou roli energie, kterou dítě do edukačního procesu investuje. Další klíčovou myšlenkou konceptu prorůstového nastavení je přijetí chyby jako potřebného faktoru edukace. Motivujeme dítě k samostatnosti a snažíme se mu pomoci vzít do vlastních rukou odpovědnost za výsledky.

Diskuze nad výsledky výzkumného šetření

Při rozhovorech a pozorováních jsme mohli jednoznačně sledovat, jak velkou roli všichni účastníci nadání přikládali. Při analýze se nejčastěji opakovaly kódy ukazující na talent jako na hlavní činitel interpretačních výkonů dětí. Zaznamenali jsme i tvrzení, že horší výkony jsou důsledkem menšího nadání dítěte¹⁰. Zajímavé bylo zjištění, že děti jasně označily spojitost mezi nadáním a stresem. Děti hovořily o obavách ze selhání, o trémě, o fyzických potížích před hudebními vystoupeními. Toto konstatovaly především ty děti, které se považovaly a byly považovány za nadané. Oslovení rodiče i děti shodně označovali nadání jako zásadní determinantu dalšího hudebního rozvoje. Vliv rodiny na rozvoj talentu je bez jakýchkoli pochyb základním činitelem¹¹. Je velice důležité, jaké očekávání mají vůči dítěti samotní rodiče¹². Oslovení rodiče od dětí očekávali kvalitní výkony, a především hudební prostředí popisovali jako prostředí pro nadané jedince. V ideálním případě viděli budoucnost dětí na konzervatořích a na uměleckých vysokých školách. Zde se naskytá otázka, jestli je úzká specializace opravdu přínosem¹³. Pokud rozvíjíme pouze jednu oblast schopností dítěte, můžeme mu napomoci dospět do mistrovství v dané oblasti. Získáme vysoko výkonnostní specialisty, kteří se ale nebudou schopni orientovat v otázkách mimo svůj obor. Zde můžeme vznést argument, že to přece není cíl moderní edukace, která se snaží o celostní uchopení jedince. V edukačních prostředích, kde je primárně hodnocen výkon v jedné specifické oblasti, můžeme zaznamenat značnou benevolenci k projevům rizikového chování. Rizikové chování může v okamžiku krize, stresu, selhání vygradovat a mít na jedince devastující účinky.

Závěr a doporučení pro pedagogickou praxi

Naše výzkumné šetření potvrdilo, že v současné edukační realitě je stále značný prostor pro realistické zpracování fenoménu nadání. Zaznamenali jsme, že přikládáme fenoménu nadání značný význam, občas jej až nekriticky velebíme. Zdá se, že jsme postupně vyhloubili mezi nadanými a nenadanými hluboký příkop, což ale nekoresponduje s ideály inkluzivního edukačního paradigmatu. Moderní speciálně pedagogické teorie nám ukazují cestu jiným směrem. Každý jedinec má schopnosti, které mohou být výjimečné, což lze aplikovat i na oblast hudební¹⁴. Pokud toto přijmeme jako fakt, otevřeme cestu k hudbě mnohem širšímu počtu

⁹ DWECK, Carol S. Self-theories: their role in motivation, personality, and development: their role in motivation, personality, and development. Philadelphia, Pa: Psychology Press, 2000. ISBN 978-1-84169-024-7.

¹⁰ Rodiče, kteří neuměli hrát na hudební nástroj tvrdili, že nemají hudební talent.

¹¹ WINNER, Ellen. The origins and ends of giftedness. *American Psychologist*. 2000, 55(1), 159-169. DOI: 10.1037/0003-066X.55.1.159. Str. 161.

¹² MUDRÁK, Jiří. *Nadané děti a jejich rozvoj*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5089-7. Str. 17.

¹³ Nechceme jakkoli kritizovat současné umělecké školství, tento příspěvek chápeme pouze jako možnou inspiraci.

¹⁴ DANĚK, Alois. Inkluzivní uchopení výuky smyčcových hudebních nástrojů v současném základním uměleckém školství. In: *Teorie a praxe hudební výchovy VI*. Praha: Univerzita Karlova, 2020. ISBN 987-80-7603-0.

zájemců. Samozřejmě nadání je pro hudbu důležité, ale stejně potřebná je zodpovědná práce a kvalitní vedení. Práce s nadanými jedinci vyžaduje úzkou spolupráci napříč celým spektrem pedagogických věd. Pohled speciální pedagogiky ukazuje na společné prvky v problematice jak nadaných, tak i dětí se specifickými vzdělávacími potřebami. Speciální pedagogika by mohla hudební výchově napomoci s diagnostikou a také při práci s modely rizikového chování, které mohou být napojeny na vzdělávání hudebně nadaných dětí. Teorii mnohočetných inteligencí a koncept prorůstového nastavení mysli nabízí moderní hudební výchově možnost načerpat inspiraci pro efektivní práci s hudebně nadanými dětmi, kdy hudební výchova skrze hudební nadání rozvíjí další oblasti schopností dítěte.

Přehled literatury

ARMSTRONG, Thomas. Multiple intelligences in the classroom. Alexandria, Va: Association for Supervision and Curriculum Development, 2009. ISBN 978-1-4166-0789-2.

DANĚK, Alois. Inkluzivní uchopení výuky smyčcových hudebních nástrojů v současném základním uměleckém školství. In: Teorie a praxe hudební výchovy VI. Praha: Univerzita Karlova, 2020. ISBN 987-80-7603-0.

DWECK, Carol S. Self-theories: their role in motivation, personality, and development: their role in motivation, personality, and development. Philadelphia, Pa: Psychology Press, 2000. ISBN 978-1-84169-024-7.

GARDNER, Howard E. Multiple Intelligences: The Theory In Practice. New York: Basic Books, 2011. ISBN 978-0-465-02433-9.

HONING, Henkjan, ed. The origins of musicality. Cambridge, Massachusetts; London, England: The MIT Press, 2018. ISBN 978-0-262-03745-7.

MŠMT. Vyhláška č. 27/2016 Sb. Vyhláška o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných.

PORTEŠOVÁ, Šárka. Rozumově nadané děti s dyslexií. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-990-3.

SLOWÍK, Josef. Speciální pedagogika. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika. ISBN 978-80-271-0095-8.

STRAUSS, Anselm a Juliet CORBINOVÁ. Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.

MUDRÁK, Jiří. Nadané děti a jejich rozvoj. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5089-7.

WINNER, Ellen. The origins and ends of giftedness. American Psychologist. 2000, **55**(1), 159-169. DOI: 10.1037/0003-066X.55.1.159. Dostupné z:

<http://doi.apa.org/getdoi.cfm?doi=10.1037/0003-066X.55.1.159>

Hudební nadání ze speciálně pedagogické perspektivy

Souhrn

Hudební nadání je často diskutovaným tématem. Příspěvek si klade za cíl představit problematiku talentu a nadání z pohledu speciální pedagogiky. Za pomoci kvalitativních výzkumných metod jsme zjišťovali, jestli je nadání daná konstanta. Naše výsledky naznačují, že současné chápání hudebního nadání může být pro žáka kontraproduktivní. Na základě našich poznatků jsme přesvědčeni, že metody a přístupy speciální pedagogiky mohou být pro hudební výchovu značným přínosem. Zejména koncept mnohočetného nadání a inteligencí nabízí značné možnosti nejen pro oblast hudebního vzdělávání.

Musical Talent from the Perspective of the Special Education

Summary

Musical talent is a frequently discussed topic. This paper aims to present the issue of talent and the aptitude from the perspective of special education. We found out whether talent is a given constant with the help of qualitative research methods. Our results suggest that the current understanding of musical talent can be counterproductive for the student. Based on our knowledge, we are convinced that scientific theories from the field of special education can be beneficial for music education. In particular, the concept of multiple intelligences offers considerable opportunities not only for music education.